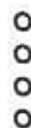

SCIENCE BOX

WWW.SCIENCEBOX.UZ

ISSN - 2181-2624
9.97 / 2024

TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI

Ta'lim - bu dunyoni o'zgartirish uchun ishlatishingiz mumkin bo'lgan eng kuchli quroldir.

БУХОРОДАГИ БИР ИЖОДИЙ САФАР ТАРИХИ

Рамазон Хуррамов

Аннотация. Мақолада 1990 йил июнь ойида Бухоро адабий муҳитида юз берган муҳим маданий ҳодисалардан бири – адабий ва маданий масалалар бўйича мутахассис Арон Шаломаевнинг Бухорога амалга оширган ижодий сафари таҳлил қилинади. Тадқиқотда ушбу сафарнинг асосий мақсади, унинг доирасида олиб борилган учрашувлар, Бухоро яҳудий ижодкорларининг адабий фаолияти ҳамда уларнинг маданий меросини ўрганиш жараёнлари ёритилади. Шунингдек, сафар давомида қўлёзмалар, таржималар, хотиралар ва оғзаки ижод намуналарини ўрганиш, ижодкорларнинг адабий уюшмалар билан алоқалари, нашр имкониятлари ва маданий меросни сақлаш масалалари таҳлил қилинади. Мақолада мазкур ижодий сафар СССР парчаланиши арафасидаги ижтимоий-маданий жараёнлар, мафкуравий назоратнинг заифлашуви ҳамда этномаданий адабиётларнинг фаоллашуви контекстида баҳоланади. Тадқиқот натижасида Арон Шаломаевнинг Бухорога қилган сафари Бухоро адабий муҳитининг кўп миллатли ва кўп маданиятли хусусиятларини очиб берувчи муҳим тарихий ҳодиса сифатида талқин қилинади ҳамда ҳудудий адабий муҳитларда юз берган трансформацион жараёнларни ўрганишида муҳим манба сифатида эътироф этилади.

Калим сўзлар. Бухоро адабий муҳити, Арон Шаломаев, Бухоро яҳудийлари, этномаданий адабиёт, ижодий сафар, маданий мерос, оғзаки ижод, қўлёзма мероси, адабий жараён, ўтиш даври, кўп маданиятли адабиёт.

Kirish.

1990 йил июнь ойида Бухоро адабий муҳитида юз берган муҳим воқеалардан бири – адабий ва маданий масалалар бўйича мутахассис Арон Шаломаевнинг ижодий сафаридир. Архив ҳужжатларида қайд этилишича, у 1990 йил 23–26 июнь кунлари Бухорога ташриф буюриб, ҳудуддаги адабий жараёнлар билан яқиндан танишган. Ушбу ташрифнинг асосий мақсади Бухоро яҳудийлари орасида шаклланган адабий ва маданий муҳитни ўрганиш, уларнинг ижодий фаолиятини тизимли равишда таҳлил қилиш ҳамда мавжуд муаммоларни аниқлашдан иборат бўлган.

Сафар давомида Арон Шаломаев Бухородаги яҳудий зиёлилари, ёзувчи ва шоирлар, шунингдек, маданият соҳаси вакиллари билан учрашувлар ўтказган. Ушбу учрашувлар жараёнида уларнинг ижодий фаолияти, асарларининг мазмун-моҳияти, миллий ва диний анъаналар билан боғлиқлиги ҳамда замонавий адабий жараёнларга интеграциялашуви масалалари муҳокама қилинган. Шу билан бирга, ижодкорларнинг нашриёт билан ҳамкорлиги, асарларни чоп этишдаги қийинчиликлар, адабий тўғараклар ва маданий марказларнинг фаолияти ҳам алоҳида эътиборга олинган.

Архив материалларидан маълум бўлишича, Шаломаев ўз сафарида нафақат кузатувчи сифатида, балки маслаҳатчи ва ташкилотчилик тажрибасига эга мутахассис сифатида ҳам фаол иштирок этган. У Бухоро яҳудийлари ижодий муҳитининг ривожланиш истикболлари ҳақида фикр билдирган, ёш ижодкорларни қўллаб-қувватлаш, адабий анъаналарни сақлаш ҳамда миллий маданий меросни кенгрок тарғиб этиш бўйича бир қатор амалий тавсиялар берган.

Шунингдек, ушбу ташриф доирасида Бухоро яҳудийларининг адабий мероси ва оғзаки ижод намуналари билан танишиш ҳам муҳим йўналишлардан бири бўлган. Шаломаев маҳаллий ижодкорларнинг қўлёзмалари, шеърий тўпламлари ва маданий тадбирлари билан танишиб, уларнинг илмий ва маданий қийматини баҳолашга ҳаракат қилган. Бу жараён Бухоро адабий муҳитида яҳудий ижодкорларининг ўрни ва ролини аниқлашда муҳим манба вазифасини бажарган.

Натижада, Арон Шаломоевнинг Бухорога қилган ушбу ижодий сафари нафақат маълум бир гуруҳ ижодкорлар фаолиятини ўрганиш, балки бутун Бухоро адабий муҳитининг кўп миллатли ва кўп маданиятли хусусиятларини очиб беришда ҳам муҳим аҳамият касб этган. Мазкур ташриф орқали ҳудуддаги адабий жараёнларнинг ҳолати, мавжуд муаммолар ва ривожланиш истикболлари ҳақида муҳим маълумотлар тўпланган ҳамда келгусида маданий ҳамкорликни ривожлантириш учун муайян ташкилий асослар яратилган.

Мазкур ижодий сафар СССР парчаланиши арафасидаги мураккаб ижтимоий-маданий жараёнлар фониди амалга оширилгани билан алоҳида аҳамият касб этади. XX асрнинг 1980-йиллари охири ва 1990 йиллар бошларида собиқ иттифоқ ҳудудида юз берган сиёсий, иқтисодий ҳамда маданий ўзгаришлар жамият ҳаётининг барча соҳаларига, жумладан адабий муҳитга ҳам сезиларли таъсир кўрсатди. “Перестройка” ва “ошкоралик” сиёсати натижасида жамиятда фикр эркинлигининг нисбатан кенгайиши, тарихий хотирани қайта тиклашга бўлган интилиш ва маданий меросни қайта баҳолаш жараёни фаоллашди. Бу эса ўз навбатида адабий жараёнда ҳам янги йўналишларнинг шаклланишига, илгари идеологик назорат сабаб етарли даражада тадқиқ этилмаган ёки чекланган доирада ўрганилган адабий қатламларнинг қайта кўриб чиқишига имкон яратди.

1989–1991 йиллар адабий муҳитининг муҳим хусусиятларидан бири – мафкуравий назорат тизимининг аста-секин заифлашуви билан бир қаторда, турли миллий ва этномаданий гуруҳларнинг адабий меросига нисбатан қизиқишнинг ортишидир. Аввалги даврларда совет адабий сиёсати кўпроқ умумиттифоқ идеологик тамойилларини илгари суришга қаратилган бўлиб, маҳаллий ёки этник хусусиятга эга бўлган кўплаб маданий анъаналар кўпинча иккинчи даражали ҳодиса сифатида талқин қилинган. Бироқ 1980 йилларнинг охирига келиб жамиятда юз берган ижтимоий-сиёсий ўзгаришлар натижасида миллий маданият ва тарихий меросга бўлган эътибор кескин кучайди. Бу жараён адабиётшунослик ва маданиятшунослик соҳаларида ҳам ўз аксини топиб, кўп миллатли маданий макон сифатида Марказий Осиё ҳудудидаги турли этник жамоаларнинг адабий мероси қайта ўрганила бошлади.

Шу даврда Бухоро адабий муҳити ҳам ўзига хос фаоллик босқичига кирган эди. Тарихан турли миллат ва маданиятлар чорраҳасида шаклланган Бухоро шаҳри ўзининг кўп қатламли маданий анъаналари билан ажралиб туради. Бу асрлар давомида ўзбек, тожик, яҳудий, форс ва бошқа маданий анъаналар бир-бири билан ўзаро таъсирда ривожланган. Натижада Бухоро адабий муҳити ҳам ўзининг кўп миллатли ва кўп маданиятли хусусиятлари билан ажралиб туради. 1980 йилларнинг охири ва 1990 йиллар бошида эса ушбу тарихий ва маданий қатламларга бўлган илмий қизиқиш яна кучайиб, ҳудудда фаолият юритаётган ижодкорларнинг меросини тизимли равишда ўрганишга бўлган эҳтиёж ортди.

Бухоро яҳудийларининг адабий мероси ҳам айнан шу тарихий даврда янги нуқтаи назардан баҳоланиши зарур бўлган маданий қатламлардан бири сифатида эътироф этилди. Ушбу асрлар давомида Бухоро маданий муҳитининг муҳим таркибий қисми бўлиб келган. Уларнинг адабий ва маданий анъаналари ўзига хос тил хусусиятлари, диний қадриятлар, тарихий хотира ва фольклор унсурлари билан бойитилган. Бухоро яҳудийлари орасида шаклланган оғзаки ижод, диний матнлар, шеърӣ асарлар ҳамда тарихий ривоятлар нафақат жамоанинг ички маданий ҳаётини акс эттиради, балки бутун Бухоро маданий маконининг кўп қиррали ривожланишида ҳам муҳим ўрин тутди.

Бироқ совет даврининг айрим босқичларида ушбу адабий қатлам етарли даражада тизимли ўрганилмаган ёки чекланган илмий доирада таҳлил қилинган эди. Мафкуравий ёндашув устувор бўлган шароитда этник ёки диний хусусиятларга эга бўлган маданий ҳодисаларга нисбатан эҳтиёткорлик билан ёндашилган. Натижада Бухоро яҳудийларининг адабий мероси кўпинча умумий маданий жараён доирасида етарли даражада ёритилмай қолган. 1980 йилларнинг охирига келиб эса ушбу меросни қайта тиклаш, уни илмий жиҳатдан ўрганиш ва кенг жамоатчиликка таништириш зарурати тобора яққол намоён бўла бошлади.

Мазкур даврда Бухоро яҳудий ижодкорларининг замонавий адабий фаолияти ҳам янги босқичга кўтарилди. Уларнинг асарларида тарихий хотира, миллий идентитет, диний анъаналар, маданий асраб-авайлаш ва жамоанинг тарихий тажрибасини бадиий ифодалаш каби мавзулар етакчи ўрин эгаллай бошлади. Бундай тенденциялар нафақат жамоа ичидаги маданий фаолликни кучайтирди, балки Бухоро адабий муҳитининг умумий ривожига ҳам ижобий таъсир кўрсатди. Шу билан бирга, кўп миллатли адабий макон сифатида Бухорода турли маданий анъаналар ўртасидаги ўзаро алоқалар ҳам янада фаоллашди.

Ана шундай тарихий ва маданий шароитда амалга оширилган Арон Шаломоевнинг ижодий сафари

алоҳида эътиборга лойиқдир. Унинг ташрифи Бухоро яҳудийлари адабий ҳаётини ўрганиш, уларнинг ижодий фаолиятини таҳлил қилиш ва мавжуд муаммоларни аниқлашга қаратилган бўлиб, мазкур жамоанинг маданий меросини илмий жиҳатдан баҳолаш жараёнига муҳим туртки берган. Шаломаев ўз сафарида маҳаллий ижодкорлар билан учрашиб, уларнинг асарлари, қўлёзмалари ва адабий ташаббуслари билан танишган. Бу учрашувлар орқали Бухоро яҳудийлари адабий муҳитининг реал ҳолати, унинг ривожланиш истиқболлари ҳамда мавжуд ташкилий муаммолари ҳақида муҳим маълумотлар тўпланган.

Бундан ташқари, ушбу сафар Бухоро адабий муҳитининг кўп қатламли тузилишини ўрганишда ҳам муҳим аҳамият касб этади. Чунки бу даврда ҳудудда фаолият юритаётган турли миллат вакилларининг ижодий ҳамкорлиги, адабий алоқалари ва маданий мулоқоти янги босқичга чиқаётган эди. Шаломаевнинг ташрифи айнан ана шу жараёнларни кузатиш, уларни таҳлил қилиш ва илмий жиҳатдан умумлаштириш учун муҳим имконият яратган.

Умуман олганда, СССР парчаланиши арафасида юз берган ижтимоий-маданий ўзгаришлар Бухоро адабий муҳитида ҳам янги тенденцияларни юзага келтирди. Бу жараён миллий ва этномаданий адабий қатламларнинг қайта тикланиши, уларнинг илмий жиҳатдан ўрганилиши ва маданий мерос сифатида қадрланишига олиб келди. Арон Шаломаевнинг Бухорога қилган ижодий сафари эса ана шу тарихий даврнинг муҳим маданий ҳодисаларидан бири сифатида баҳоланиб, Бухоро яҳудийлари адабий меросини ўрганиш ва уни умумий адабий жараён билан боғлаш йўлида муҳим қадам бўлиб хизмат қилган.

Арон Шаломаев сафарининг асосий вазифаларидан бири Бухоро яҳудий ижодкорларининг адабий фаолияти ҳолатини ҳар томонлама таҳлил қилишдан иборат бўлган. Хусусан, у маҳаллий ижодкорлар томонидан яратилган қўлёзмалар, таржималар, хотиралар ҳамда оғзаки ижод намуналари билан танишиб, уларнинг мазмуни, бадиий хусусиятлари ва тарихий аҳамиятини аниқлашга алоҳида эътибор қаратган. Бу жараёнда Шаломаев нафақат мавжуд асарларни кўздан кечириш, балки уларнинг яратилиш шароитлари, муаллифларнинг ижодий йўналишлари ҳамда уларнинг фаолияти қандай маданий ва ижтимоий муҳитда шаклланигани ҳам ўрганишга ҳаракат қилган.

Сафар давомида у Бухоро яҳудий ижодкорлари орасида сақланиб қолган қўлёзма меросини тизимлаштириш масаласига ҳам алоҳида эътибор қаратган. Маълумки, кўплаб адабий асарлар, хусусан шеърӣ тўпламлар, хотиралар ва таржима ишлари расмий нашриётларда чоп этилмаган ҳолда қўлёзма шаклида сақланиб келган. Шаломаев ана шу қўлёзмаларни кўриб чиқиш орқали уларнинг илмий ва маданий қийматини аниқлаш, уларни нашрга тайёрлаш имкониятларини баҳолаш ҳамда келгусида тадқиқотчилар учун муҳим манба сифатида сақлаб қолиш зарурлигини таъкидлаган. Бу жиҳат Бухоро яҳудийларининг адабий меросини тизимли равишда ўрганиш ва уни кенг илмий муомалага киритиш йўлида муҳим қадам бўлиб хизмат қилган.

Бундан ташқари, Шаломаев Бухоро яҳудийларининг оғзаки ижод анъаналарига ҳам катта қизиқиш билдирган. Ушбу жамоа маданиятида оғзаки адабиёт – афсона, ривоят, тарихий хотиралар, диний ҳикоятлар ҳамда халқ кўшиқлари муҳим ўрин тутди. У бу каби намуналарни қайд этиш, уларни ёзма шаклга келтириш ва илмий жиҳатдан таҳлил қилиш зарурлигини алоҳида таъкидлаган. Чунки оғзаки ижод намуналарида жамоанинг тарихий хотираси, дунёқарashi ва маданий қадриятлари мужассам бўлади. Шаломаевнинг фикрича, бундай материалларни ўрганиш Бухоро яҳудийлари маданий меросининг бойлиги ва ўзига хослигини янада чуқурроқ англаш имконини беради.

Шу билан бирга, у маҳаллий ижодкорларнинг таржима фаолиятини ҳам таҳлил қилган. Бухоро яҳудийлари орасида шаклланган таржима анъаналари турли маданий қатламлар ўртасидаги алоқаларни мустаҳкамлашда муҳим роль ўйнаган. Хусусан, диний матнлар, тарихий асарлар ва бадиий адабиёт намуналарининг таржима қилиниши орқали турли тил ва маданият вакиллари ўртасида маданий мулоқот ривожланган. Шаломаев ушбу жараёни кўп маданиятли адабий макон шаклланишининг муҳим омилларидан бири сифатида баҳолаган.

Арон Шаломаев сафарининг яна бир муҳим йўналиши – Бухоро яҳудий ижодкорларининг республика ва иттифоқ миқёсидаги адабий жараёнларга интеграциялашуви масаласини ўрганиш бўлган. У маҳаллий ижодкорларнинг асарлари қанчалик даражада кенг адабий муҳитга кириб бораётганини, уларнинг нашриётлар, адабий ташкилотлар ва ижодий уюшмалар билан алоқаларини таҳлил қилган. Бу борада айрим ташкилий муаммолар – асарларни нашр эттиришдаги қийинчиликлар, адабий алоқаларнинг чекланганлиги ҳамда ижодкорларнинг кенгроқ адабий майдонга чиқиш имкониятлари етарли даражада эмаслиги аниқланган.

Фойдаланилган адабиётлар

1. https://uz.wikipedia.org/wiki/Вухоро_yahudiyolari.
2. Livejournal.com/5636641.html.История Бухарских евреев с древнейших времён до настоящего времени (часть 1).
3. Ўзбекистон миллий архиви, Р-2356 фонд, 1-рўйхат, 1518а -иш.
4. Ўзбекистон миллий архиви, Р-2356 фонд, 1-рўйхат, 1522а -иш.
5. Тахалов С. Некоторые раздумья о бухарско-еврейском языке. The Bukharian Times. 24 – 30 АВГУСТА 2017 №811.
6. Шаламаев А., Толмас Х. (ред.). Страницы литературы бухарских евреев, т.1. Тель-Авив, 1998.